

Voorwoord

KIM VAN KAAM

Al voor het openslaan van deze *Frame* heeft u vast gemerkt: *Frame* heeft een ander jasje. *Frame* bestaat 25 jaar en dat leek de redactie een goede gelegenheid het tijdschrift te vernieuwen en een moderner uiterlijk te geven. Inhoudelijk verandert er weinig: *Frame* blijft twee keer per jaar verschijnen, gevuld met literatuurwetenschappelijke artikelen van wetenschappers en studenten uit binnen- en buitenland, die aansluiten bij een actueel thema. Voor het speciale lustrumnummer dat u nu in handen heeft, kozen wij het thema ‘Life & Narrative: feit of fictie?’ Een thema dat is ingegeven door de sinds de jaren ’80 en ’90 van de vorige eeuw aan populariteit winnende studie naar cultureel geheugen en erfgoed.

Het onderzoek naar cultureel geheugen richt zich op het bestaan van (inter)nationale helden en ‘plaatsen van herinnering’ – of *lieux de mémoire*, zoals Pierre Nora ze in zijn gelijknamige boek noemt –, die mede de identiteit van een natie of sociale gemeenschap bepalen. Met betrekking tot de literatuurwetenschap wordt onderzocht hoe deze helden en plaatsen hun betekenis ontleenen aan het narratief waarin zij functioneren. Dat narratief, gevoed door “a will to remember” (Nora 19), manifesteert zich in de geschiedschrijving, maar ook in de kunst en de literatuur. Zij ‘schrijven’ als het ware deze herinneringen en registreren op die manier het overkoepelde geheugen van een groep. Het cultureel geheugen is wat de individuen in deze groep met elkaar bindt.

Teksten en kunstwerken hebben in dit licht gezien niet alleen een conserverende functie, maar ook een construerende functie. Dit wordt

met name duidelijk in het geval van de traumatische herinnering waarin dit narrativiseren van de geschiedenis problematisch wordt: hoe begrijpt men een gebeurtenis die iedere voorstelling of representatie in woorden en beelden ontglipt? Naast de opkomst van Cultural Memory Studies en New Historicism, waarin bovengenoemde construerende functie onder de loep wordt genomen, ontstaat in de laatste decennia van de twintigste eeuw een stijgende interesse voor de betekenis van getuigenissen. In (auto)biografieën bijvoorbeeld, stijgt de persoonlijke realiteit uit boven de geschiedkundige 'waarheid.' De bewustwording van de dominante rol en de grote invloed van het persoonlijke narratief dat een meer directe en performatieve manier van representeren inhoudt, roept de vraag op hoe feit en fictie zich in dezen tot elkaar verhouden. Wat is representatie eigenlijk en welke positie neemt het 'ik' daarin in?

De eerste bijdrage, geschreven door Solange Leibovici, richt zich op de tegenstelling tussen narrativisering en fictionalisering en hoe deze twee peilers autobiografisch schrijven, geschiedschrijving en psychoanalyse met elkaar verbinden. Leibovici stelt dat een autobiografie niet alleen geproduceerd is door het leven, maar ook het verdere verloop van het leven bepaalt. De autobiografie probeert een 'ik' te representeren en doet dit door ordening aan te brengen; het is dus een constructie van identiteit en kan op deze manier historisch begrip tot stand brengen. Volgens de narratieve psychologie kan een autobiografie inzicht geven in het 'ik.' De psychoanalyse is er op geënt een persoon te 'genezen' door hem of haar te laten vertellen: het gebruikt het narrativiseren dus als helend principe. Tegelijk, schrijft Leibovici, is deze autobiografie een momentopname. Het vertelde ik is op het moment van vertellen al wezenlijk anders dan het vertellende ik. Hier treedt onvermijdelijk fictionalisering op. Leibovici's standpunt is dan ook dat binnen een creatief proces juist moet worden uitgegaan van onbewuste patronen. Narrativisering en ordening zouden hierbij vaker vermeden moeten worden, zodat meer fragmentarische 'niet-gedachten' de ruimte krijgen.

In het artikel van Koen Rymenants en Machteld De Caluwé wordt ingegaan op verschillende manieren van bewustzijnsrepresentatie in drie fictionele biografieën over het leven van Rembrandt van Rijn. Zij plaatsen het genre van de fictionele biografie in een tussenpositie op de as literatuur/geschiedschrijving en tonen op die manier aan hoe dit genre gekarakteriseerd wordt door een complexe wisselwerking tussen de twee polen. In de fictionele biografie wordt zowel gebruik gemaakt van een historische benadering die zich baseert op historische, feitelijke bronnen, als van een fictionele benadering waarin technieken uit de moderne roman de omgang met de bronnen bepaalt. Rymenants en De

Caluwé dragen zo in hun artikel bij aan de verfijning van de typologie van de fictionele biografie.

Een meer persoonlijke vorm van bewustzijnsrepresentatie wordt behandeld in het artikel van Jürgen Pieters en Julie Rogiest. Zij stellen dat hedendaagse studies binnen de vroegmoderne Neerlandistiek Greenblatts notie van *selffashioning* weliswaar gretig en vruchtbaar gebruiken, maar plaatsen ook een kritische noot bij de eenzijdige uitleg van de term. *Selffashioning* in de Nederlandse literatuurwetenschap zou teveel gelijkgesteld worden met de zelfrepresentatie van de auteur in de tekst. Aan de hand van een analyse van het ontstaan van het concept van *selffashioning* komen Pieters en Rogiest tot de conclusie dat dit idee veel breder is dan een manier van zelfrepresentatie. *Selffashioning* bevraagt volgens hen enerzijds hoe het zelf kan worden gevormd en anderzijds hoe het zelf is gevormd als product van een cultuur.

De noties zelfrepresentatie en *selffashioning* komen terug in de bijdrage van Ann Rigney. Zij bespreekt de totstandkoming van het symbool 'Bobby Sands,' na de dood van dit IRA-lid door hongerstaking in de gevangenis van Belfast. Deze gebeurtenis is niet enkel geproduceerd door een narratief (hongerstaking was voor Sands' dood al een manier van IRA-leden om als martelaar te kunnen sterven), maar produceert zelf ook een narratief (waarbij de dood van negen andere hongerstakers geruisloos opgenomen wordt in het symbool van martelaar dat Sands werd). Rigney stelt dat identiteit met name wordt gevormd door narrativisering. Zij grijpt terug op het thema van deze *Frame*: het narratief tussen leven en dood vormt een verhaal, maar juist een cultureel geheugen zorgt ervoor dat dit verhaal na zijn dood nog verder leeft.

Het cultureel geheugen bepaalt welke verhalen vertelt worden en welke identiteit een sociale gemeenschap aanneemt. Verschillende krachten hebben hier invloed op. In deze *Frame* krijgen drie studenten de kans hun papers te publiceren. Isis Butôt bespreekt aan de hand van Halbwachs theorie over sociaal geheugen Assia Djebars roman *L'Amour, la fantasia* en gaat nader in op de vraag hoe taal de weg naar een oorspronkelijk cultureel geheugen kan blokkeren. Schrijvend in de taal van haar kolonisator, kan de Algerijnse Djebbar er niet aan ontsnappen haar 'zelf' te koloniseren. Toch is deze taal ook de weg naar haar vrijheid.

Aleksandra Rychlicka behandelt de kracht van kunst om een opgelegde stilte te doorbreken. Als casus neemt zij daartoe de stilte die aanvankelijk klonk ten aanzien van de door het Russische leger gepleegde massamoord op duizenden Poolse officieren en intellectuelen

in de bossen van Katyn. Hoewel buiten de ‘officiële’ geschiedenis gehouden, werd de herinnering aan de massamoord en zijn slachtoffers in leven gehouden door de nabestaanden. Juist de opgelegde stilte versterkte de wil om te herinneren, niet alleen aan de massamoord, maar ook de stilte zelf.

Deze *Frame* wordt afgesloten met een artikel van Jeroen Dera over Johan Braakensieks (1858-1940) spotprenten die aan het begin van de twintigste eeuw werden gepubliceerd in *De Amsterdammer*. Dera stelt dat sinds de opkomst van Cultural Studies meer aandacht aan deze kunstvorm wordt besteed als middel om een cultureel geheugen te vormen. In zijn prenten over de Boerenoorlog in Zuid-Afrika vermengt Braakensiek actuele, historische informatie met zijn eigen ideologie. Dit mengsel vormt een (fictief) narratief en sluit volgens Dera goed aan bij het New Historicism, dat tekst als transformatief ziet.

Life en *narrative* komen in deze laatste bijdrage samen: zij zijn niet de twee uitersten op een schaal tussen feit en fictie maar beide wezenlijke uitgangspunten van kunst en literatuur die elkaar continu beïnvloeden. *Frame's* keuze voor *Life & Narrative* als thema voor de lustrumuitgave wordt hier toegelicht. Zij heeft Nora's ‘will to remember’ als grondslag: de herinnering aan 25 jaar *Frame* (en de wens nóg 25 jaar te bestaan).

BIBLIOGRAFIE

Nora, Pierre en Lawrence D. Kritzman. *Realms of Memory: Rethinking the French Past. Vol. 1: Conflicts and Divisions*. New York/Chichester: Columbia University Press, 1996.